

Секція 8. Кримінальне право, кримінально-виконавче право, кримінологія;
кримінальний процес, криміналістика

Берднік І.В.

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права та правосуддя

Чернігівського національного технологічного університету

**СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ "ПОРУШЕННЯ
ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД" (СТ. 242 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ)**

Загальновизнаною є теза про те, що суб'єктивна сторона злочину являє собою психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою. Слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони виконують різні функції. Так як, національна кримінально-правова доктрина підтримує принцип: кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи, обов'язковою ознакою складу злочину необхідно називати саме вину, оскільки без неї відсутній склад злочину, а тому не може наставати кримінальна відповідальність.

Вина, як відомо, виражається в психічному відношенні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності. Як засвідчує аналіз ст. 242 Кримінального кодексу (далі - КК) України, в ній відсутні будь-які вказівки щодо суб'єктивної сторони цього діяння. Разом з тим, В.К. Матвійчук констатує, що структура об'єктивної сторони порушення правил охорони вод, характер діяння, засоби його вчинення і його наслідки, а також небезпека їх настання, вказують на те, що цей злочин учиняється умисно, стосовно діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України. При цьому вчений наголошує, що вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, можливе лише з прямим умислом [1, с. 36-37]. Проте, така думка не знаходить цілковитої підтримки в наукових колах. Так, В.В. Топчій висуває полярну тезу про те, що

суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 242, характеризується як непрямим умислом, так і необережністю. При умислі винна особа, порушуючи правила охорони вод, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля і свідомо припускає настання цих суспільно небезпечних наслідків [2, с. 511].

Щодо кваліфікованого складу злочину, погляди дослідників більш однотипні. Так, суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 242 КК України характеризується необережною або ж подвійною (змішаною) формою вини: умисел по відношенню до діяння і необережність – до суспільно небезпечних наслідків [3, с. 107]. Причому, для необережної форми вини характерне не передбачення настання наслідків, хоча особа повинна і могла їх передбачити, або легковажний розрахунок на їх відвернення. У випадку, якщо порушення правил охорони вод сталося з умислом на спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків, такий злочин може утворювати (при наявності інших ознак) злочин проти основ національної безпеки України, проти власності або проти життя та здоров'я особи тощо.

Іншими важливими елементами суб'єктивної сторони складу злочину є мета та мотив. Метою злочину (перспективою) вважається джерело спрямованості (активності) суб'єкта, що відображає уявну модель майбутнього (результат дій особи, якого вона прагне досягти у майбутньому). На підставі аналізу кримінальних проваджень за ст. 242 КК України, найчастіше мета вчинення визначеного злочину проявляється у: 1) задоволенні егоїстичних потреб – 4%; 2) вияві зневаги до суспільства – 46%; 3) інша мета – 50%.

Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання (потяг) до вчинення порушення правил охорони вод; це завжди психологічна причина діяння. Такими виступають усвідомлені спонукання, інтереси, емоції тощо. Наявні дослідження і вивчення кримінальних проваджень зазначеної категорії свідчить, що мотиви цих злочинів такі: 1) егоїзм, безвідповідальність – 45%; 2) інший мотив – 55% [1, с. 38].

Суб'єктом злочину теорія права визнає фізичну, осудну особу, що досягла до моменту вчинення злочину віку, з якого може настати кримінальна

відповідальність. Відсутність будь-якої із цих ознак виключає склад злочинного діяння, а отже і застосування покарання. Стосовно суб'єкта порушення правил охорони вод в юридичній літературі висловлені різні і не завжди подібні точки зору. Деякі дослідники вважають, що такими можуть бути приватні та службові особи; інші наполягають, що суб'єктом досліджуваного злочину можуть бути тільки службові особи підприємств, а також особи, які безпосередньо несуть відповідальність за обладнання і функціонування очисних споруд; існує думка, що суб'єктом цього злочину можуть бути службові особи, які відповідно до встановлених правил відповідають за знешкодження стічних вод, ліквідацію відходів виробництва; деякі вважають, що суб'єктом означеного злочину можуть бути особи, які здійснюють транспортування відходів виробництва. Деякі автори вважають, що суб'єктом досліджуваного злочину виступає будь-яка особа, що досягла 16 років. Є думка, що суб'єктом злочину передбаченого ст. 242 КК України, може бути службова особа, що досягла 16 років (частіше за все це працівники підприємств, що скидають промислові води до водних об'єктів), обов'язковою ознакою в цьому випадку є покладений на неї обов'язок дотримуватися правил охорони водних об'єктів). На нашу думку, погодитися з останнім твердженням не можна, оскільки такими особами можуть бути також звичайні громадяни. Таке переконання розділяє І.І. Митрофанов, який пропонує звернутися до ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка зобов'язує всіх громадян берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням чи іншим негативним впливом на довкілля [4, с. 12].

Це різноманіття поглядів щодо злочинного забруднення водних об'єктів без достатніх обґрунтувань, що підтверджують ці висновки, призводить до неточного застосування закону, що досить чітко можна прослідкувати на прикладі існуючої судової практики. *Так, вироком Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, громадянина України, який був визнаний відповідальною особою ТОВ «Паперова*

фабрика» та, несумлінно ставлячись до своїх обов'язків, не перевірявши технологічні, санітарні та екологічні норми, наявність усіх необхідних очисних споруд та каналів водовідведення, допустив порушення правил охорони вод та здійснював у період з 01.02.2015 по 31.12.2015 злив води, яка не відповідала нормам, що спричинило забруднення поверхневих вод річок, що призвело до істотного забруднення води в цих річках та до небезпеки для довкілля) [5]. Тобто, в цьому випадку суд виходив з розуміння суб'єкта злочину саме як особи, відповідальної за утримання і функціонування очисних споруд.

Це й же суд, при розгляді іншого кримінального провадження за обвинуваченням особи у порушенні правил охорони вод, керувався вже іншим підходом до визнання суб'єкта злочину. Так, Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська розглянувши у відкритому підготовчому судовому засіданні в залі суду кримінальне провадження за обвинуваченням у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, визнав особу, яка здійснювала організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції та була службовою особою, винною неукладенні необхідних договорів щодо водовідведення з КП «Дніпроводоканал», допущенні скидів забруднюючих речовин зі зворотними водами з перевищенням встановленого нормативу до водних об'єктів р. Самара та р. Дніпро. У вирокі суд неодноразово наголошував, що особа належно виконувала саме свої службові обов'язки, як директор ТОВ «Дніпропетровська паперова фабрика», несумлінно ставлячись до них, не перевірявши технологічні, санітарні та екологічні норми, наявність усіх необхідних очисних споруд та каналів водовідведення допустив порушення правил охорони вод та здійснював у період з 24.09.2013 по 16.05.2014 злив води яка не відповідає нормам, що спричинило забруднення та зміну властивостей поверхневих вод р. Самара та р. Дніпро та створило небезпеку здоров'я людей, флори та фауни, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 242 КК України [5]. Аналізуючи такі формулювання, можна з впевненістю стверджувати, що суд акцентував увагу саме на категорії "службова особа", як спеціальному суб'єкті злочину.

В судовій практиці трапляються також випадки поєднання вищенаведених позицій. Так, Селідовський міський суд Донецької області у вироку від 20.02.2012 р. визнав винною у порушенні правил охорони вод посадову особу начальника дільниці водопостачання та водовідведення у м. Гірник Селідівського виробничого управління водного комунального господарства КП «Компанія «Вода Донбасу», відповідального за обслуговування водопровідно-каналізаційних мереж і очисних споруд [5].

Тому, з метою вдосконалення ст. 242 КК України, необхідно дати визначення суб'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: це повинна бути фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, службова, неслужбова і приватна особа, яка вчинила цей злочин. Крім зазначених загальнотеоретичних проблем, актуальним є питання можливої в майбутньому кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені ст. 242 КК України.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук В. К. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 Кримінального кодексу України) / В. К. Матвійчук // Юридична наука. 2016. № 9. С. 26-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2016_9_5 (дата звернення: 15.05.2018).

2. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.

3. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.

4. Митрофанов І. І. Суб'єкт злочинів проти довкілля: окремі аспекти / І. І. Митрофанов // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 2. С. 120-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkawk_2015_2_13 (дата звернення: 15.05.2018).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2018).